Document	Archeologische Quickscan
Plangebied	Gevangenisterrein Zwaag, gemeente Hoorn
Adviesnummer	21016
Opsteller(s)	A.S. de Groot (archeoloog) & C.M. Soonius (senior archeoloog)
Datum	14-01-2021

Advies	Vrijgeven.
Vervolgtraject	Het aspect cultuurhistorie dient nog wel te worden meegewogen met betrekking tot de toekomstige herontwikkeling van het terrein.

Archeologische Quickscan

1. Inleiding

Op verzoek van de Transect (contactpersoon: dhr. T. Nales) is gekeken naar het aspect archeologie met betrekking tot de herontwikkeling van het gevangenisterrein in Zwaag, gemeente Hoorn (afb. 1). Het plangebied heeft een oppervlakte van ca. 3,2 ha. Op het ommuurde terrein staan verschillende grote gebouwen (afb. 2). Aan de oostzijde bevinden zich momenteel een parkeerterrein en een tennisbaan. Buiten de ommuring is een groenstrook aanwezig.

Het staat in de planning om het gevangenisgebouw in Zwaag, met bijnaam 'de Glasbak', te slopen en het terrein opnieuw te ontwikkelen. Sweco Nederland B.V. heeft daartoe in 2019 in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf een eerste quickscan archeologie opgesteld.[1] Daarin werd geadviseerd een verkennend booronderzoek uit te voeren in de onverharde, onbebouwde delen van het plangebied. Vervolgens zou dan een advies kunnen worden gegeven ten aanzien van een eventuele archeologische begeleiding van de sloopwerkzaamheden. Transect is vervolgens verzocht om nader archeologisch onderzoek uit te voeren, waarna Archeologie West-Friesland is gevraagd om een nieuwe quickscan op te stellen. Onderhavig adviesdocument dient dit doel.

2. Beleidskaart archeologie

De gemeenteraad van Hoorn heeft op 12 maart 2013 de 'Beleidskaart Archeologie' vastgesteld. Op deze kaart is aangegeven waar de bekende archeologische vindplaatsen zich bevinden en welke archeologische verwachtingszones er zijn in de categorieën (zeer) hoog, middel en lage verwachting. De verwachting is gecombineerd met een beleidsadvies per archeologische verwachtingszone.
Op de beleidskaart ligt het plangebied grotendeels in een zone waar bij plannen met een omvang groter dan 1.000 m^2 en dieper dan 40 cm rekening moet worden gehouden met archeologie (kleur lichtoranje op afb. 3). De oppervlakte van het plangebied overschrijdt deze vrijstellingsgrens.

[1] Boon 2019.

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl

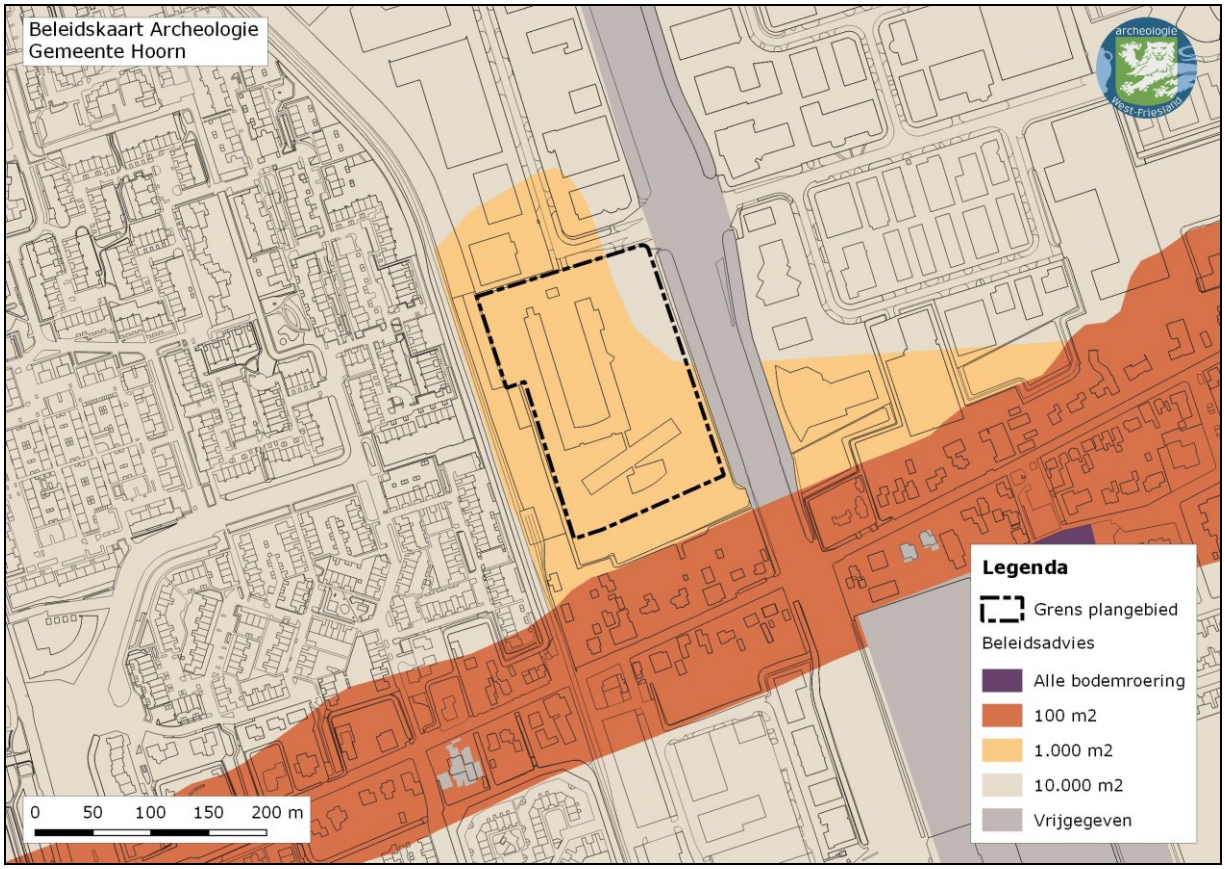

Afbeelding 1. De ligging van het plangebied (rode stippellijn) op een luchtfoto (bron: PDOK).

Afbeelding 2. Het gevangenisterrein gezien vanuit het noorden.

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl

Afbeelding 3.De ligging van het plangebied (zwarte stippellijn) op de beleidskaart archeologie van de gemeente Hoorn.

3. Cultuurhistorische achtergrond

Het plangebied ligt ten noorden van het dorpslint van Zwaag. De dorpsstraat is een binnenwaterkerende dijk van historisch geografische waarde (CHW code WFR208G). Ook de bijbehorende lineaire nederzetting historisch-geografische waarde (CHW code WFR447G). Daarnaast heeft het bewoningslint van Zwaag een hoge archeologische waarde (AMK monumentnummer 14865, CHW code WFR356A). Op basis van diverse opgravingen, waarnemingen en vondsten kan vooralsnog worden geconcludeerd dat het gebied van Zwaag in de late 12de eeuw is ontgonnen. De huidige Dorpsstraat kwam toen als bewoningslint tot stand.

Voor het bepalen van de aanwezigheid van bewoningsresten uit de Nieuwe Tijd kan gebruik worden gemaakt van historisch kaartmateriaal. Op geen van de geraadpleegde kaarten is bebouwing zichtbaar binnen het plangebied (afb. 4 en 5). Op de kadastrale minuutkaart uit 1823 valt het plangebied samen met weilanden en bouwgrond voor landbouw. Later werd het plangebied ook gebruikt als boomgaard. Direct ten westen van het plangebied is in 1887 een spoorlijn aangelegd. Over dit spoor rijdt nog altijd de historische stoomtram. De gevangenis is gebouwd in de jaren ’90 van de 20ste eeuw.

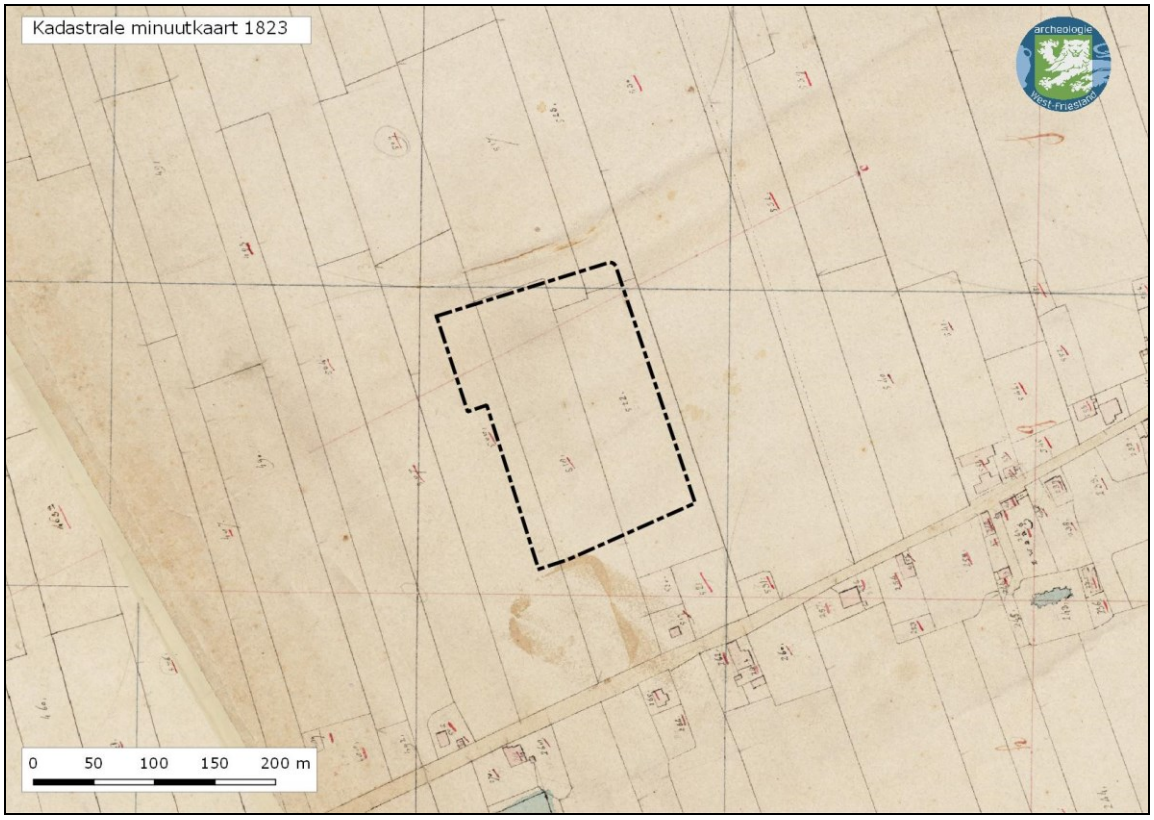
Vanwege de ligging van het plangebied buiten het dorpslint van Zwaag, is de archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Middeleeuwen en Nieuwe tijd laag.

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl

Afbeelding 4. De locatie van het plangebied (zwarte cirkel, bij benadering) op een uitsnede van de kaart van Johannes Dou uit 1651-1654 (collectie Westfries Archief).

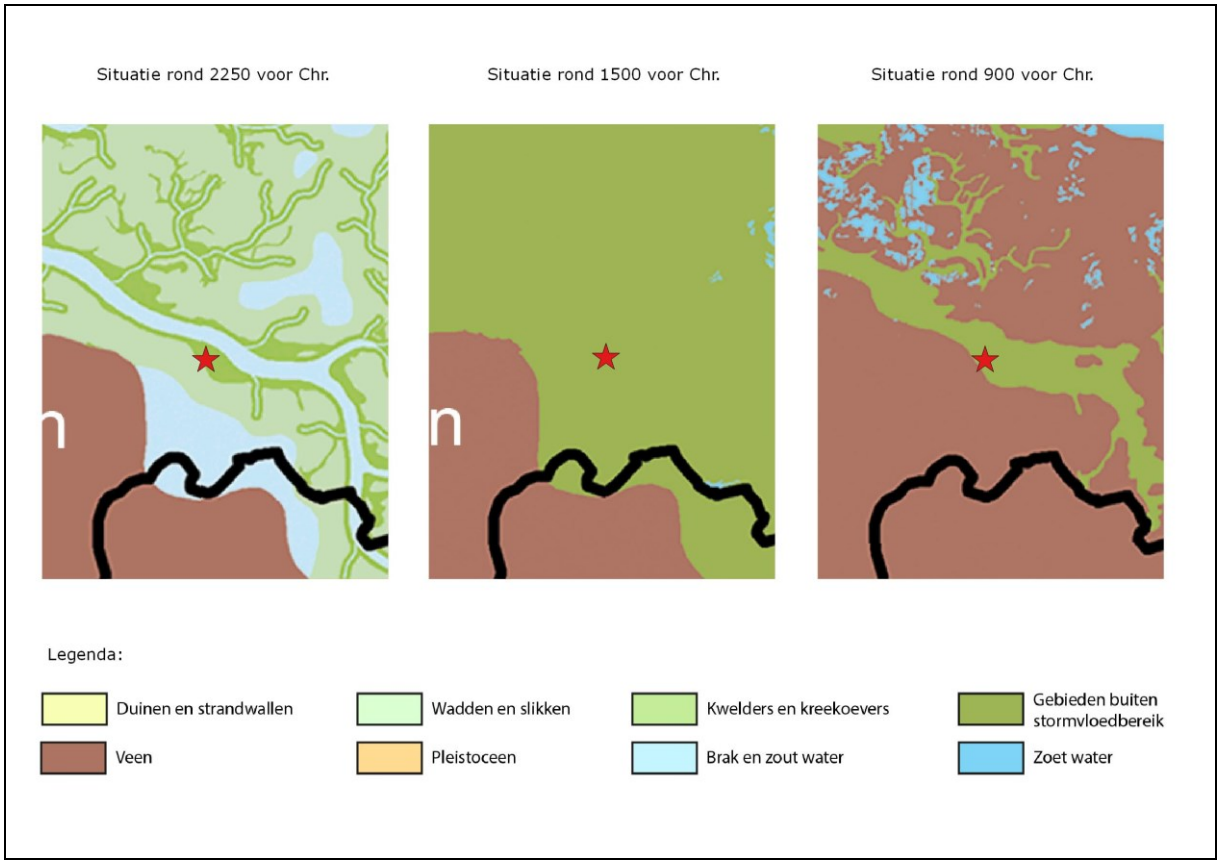
Afbeelding 5.De ligging van het plangebied (zwarte stippellijn) op de kadastrale minuutkaart uit 1823 (bron: beeldbank.cultureelerfgoed.nl).

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl

4. Archeologische en geologische bronnen

Het plangebied bevindt zich aan de rand van een grote getijdengeul die via het Zeegat van Bergen West-Friesland binnendrong. In het Neolithicum was deze getijdengeul nog actief (afb. 6a). Tussen 1800 en 1700 voor Chr. vond in dit wijd vertakte kreken- en kommensysteem een grote omslag plaats, mogelijk als gevolg van een stormvloed. In een groot deel van West-Friesland ontstond een kweldergebied waarbij het sediment hoog opslibde. Toen het evenwicht rond 1700 voor Chr. weer was hersteld bleef in westelijk West-Friesland een kleine opening in de kust bestaan. Ter hoogte van het plangebied was een hoog opgeslibd kweldergebied ontstaan dat buiten het stormvloedbereik lag (afb. 6b). Dit landschap verzoet in hoog tempo en is in de Midden Bronstijd vrijwel geheel bewoonbaar. Door stagnatie van de afvoer van water naar zee ontstonden in de loop van de Midden Bronstijd meren, waar later ook veen gaat groeien. Rond 900 voor Chr. is het bewoonbare areaal in West-Friesland flink afgenomen en is bewoning alleen op de hoger liggende delen nog mogelijk (afb. 6c).[2]

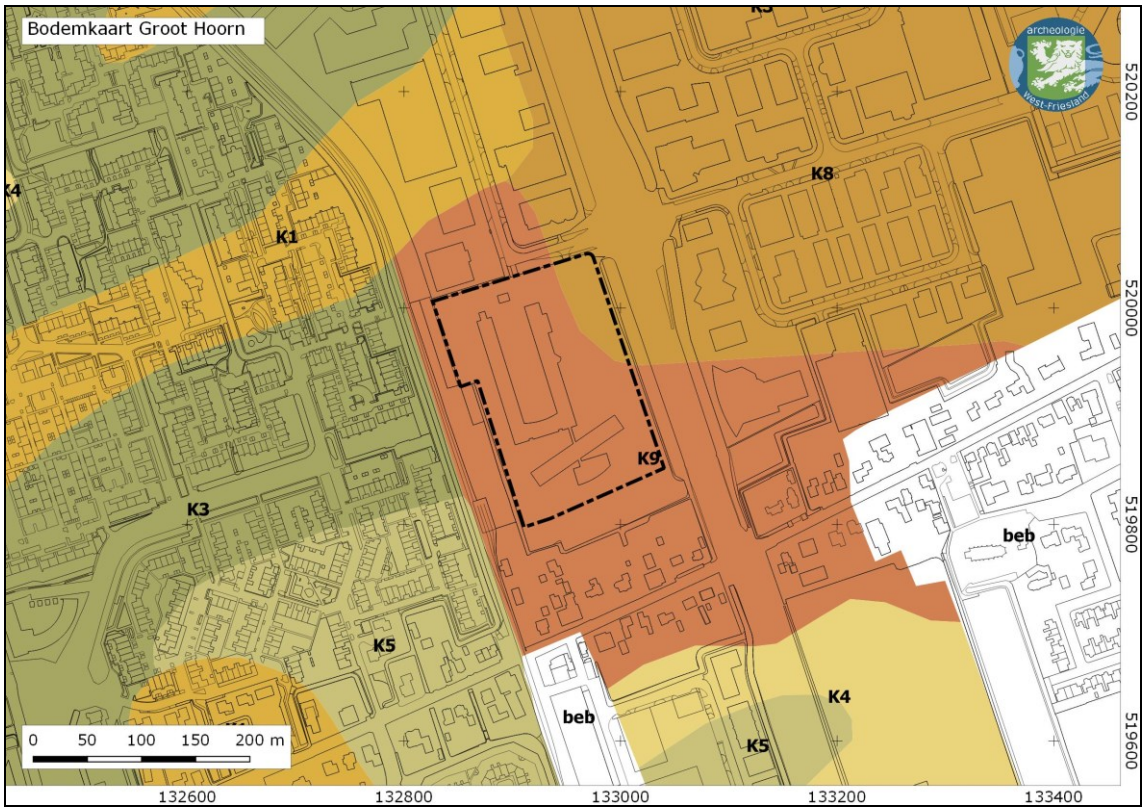
Afbeelding 6. De globale locatie van het plangebied (rode ster) op paleografische kaartbeelden van de situatie rond 2250., 1500 en 900 voor Chr. (naar: Van Zijverden 2017).

Aan de hand van bodemkaarten kan inzicht worden verkregen in de verwachting voor vindplaatsen uit de prehistorie. Op de bodemkaart Groot Hoorn is zichtbaar dat het plangebied op tuineerdgronden ligt (afb. 7). De gronden met code K9 hebben een humeus dek van meer dan 50 cm. Hieronder is soms een oude begroeiingshorizont aanwezig die de onderliggende mariene afzettingen afdekt.[3] De natuurlijke ondergrond bestaat veelal uit gelaagde zware zavel die correspondeert met de flank van de getijdengeul (zie afb. 6a)

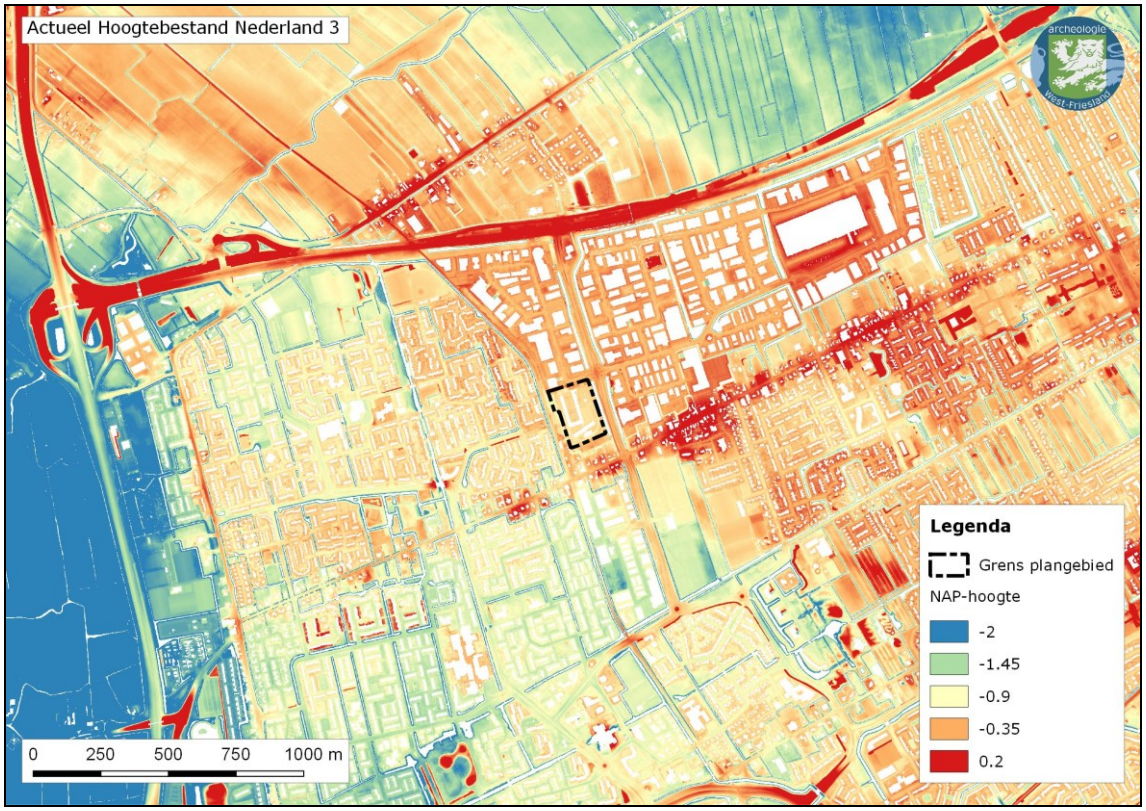
[2] Van Zijverden 2017.
[3] Bles & Steeghs 1973, p. 24.

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl

Afbeelding 7. De ligging van het plangebied op de bodemkaart uit het Structuurplan Groot Hoorn (naar: Bles & Steeghs, 1973).

Afbeelding 7. De ligging van het plangebied (zwarte stippellijn) op het Actueel Hoogtebestand Nederland 3 (bron: ahn.nl).

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl

Voor het plan Rozenbuurt, ten zuidoosten van het plangebied, is in 2018 een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door ADC ArcheoProjecten. Ondanks gunstige omstandigheden voor bewoning in de Bronstijd en de redelijk goede conservering, werden binnen het plangebied geen bronstijdsporen aangetroffen. Het onderzoeksgebied is vervolgens vrijgegeven.[4]

In 2005 is door de Archeologische Dienst van de gemeente Hoorn een archeologische opgraving uitgevoerd aan de Dorpsstraat 66 (Archisnummer 2094047100). Er werden bewoningssporen uit de Middeleeuwen aangetroffen en een grote hoeveelheid vondstmateriaal uit de eerste helft van de 17de eeuw.[5]

In 2017 werd opgegraven bij Dorpsstraat 108-110 (AWF projectnummer 110). Op de locatie van nr. 8 werd een middeleeuwse ophogingslaag uit de 12de eeuw aangetroffen. Ter hoogte van perceel nr. 110 werd een afvalstukje van een valsmunter uit de 12de eeuw gevonden. Ook werden hier sporen van een 17de-eeuws langhuis aangetroffen en een bijzondere leisteen met een ingekrast voorstelling gevonden. De leisteen betreft een huwelijksgeschenk.[6]

5. Conclusie en advies

Het staat in de planning om het gevangenisterrein in Zwaag te herontwikkeling. Het terrein heeft een oppervlakte van ca. 3,2 ha en is voor een groot deel bebouwd. Volgens de beleidskaart archeologie van de gemeente Hoorn geldt ter hoogte van het plangebied grotendeels een vrijstellingsgrens van 1.000 m^2. De oppervlakte van het plangebied overschrijdt deze grens. Ook toekomstige ontwikkelingen zullen de grens mogelijk overschrijden.

Op basis van de paleografische ontwikkeling van het gebied en de bodemkaart geldt een hoge archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Bronstijd. Het plangebied ligt op de flank van een getij-inversierug. In West-Friesland bevinden sporen uit de Bronstijd zich gewoonlijk vlak onder de bouwvoor en een eventueel aanwezige oude begroeiingshorizont of 'zwarte' laag.
De archeologische verwachting voor vindplaatsen uit de Middeleeuwen en Nieuwe Tijd is laag. Wel kunnen sporen gerelateerd aan de ontginning in de Late Middeleeuwen aanwezig zijn.

Ter plaatse van de gevangenisbebouwing zal de ondergrond verstoord zijn geraakt. De bouw van de gevangenis zal mogelijk ook hebben gezorgd voor bodemverstoring buiten de gebouwen, bijvoorbeeld bij het bouwrijp maken van het terrein.

Op basis van de aanwezige omvangrijke bebouwing is de kans op het aantreffen van waardevolle archeologische resten uit de Bronstijd klein. Hier zal geen intacte archeologische vindplaats onderzocht kunnen worden. Archeologie West-Friesland adviseert daarom de voorgenomen ingrepen vrij te geven met betrekking tot het aspect archeologie. Nader archeologisch onderzoek in het kader van de Archeologische Monumentenzorg is niet noodzakelijk.

Het aspect cultuurhistorie dient nog wel te worden meegewogen met betrekking tot de toekomstige herontwikkeling van het terrein.

6. Bronnen

AHN3 (www.ahn.nl)

Archis 3.0

[4] Beck 2019.
[5] Schrickx 2009.
[6] Schrickx 2019.

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl

Beck, T.S., 2019. Plangebied Oostergouw te Zwaag, gemeente Hoorn. Een Inventariserend Veldonderzoek in de vorm van proefsleuven. *ADC Rapport 4879*. ADC ArcheoProjecten, Amersfoort.

Boon, H., 2019. Quickscan archeologie PI Zwaag, Projectnummer 362969, Referentienummer SWNL024774, Sweco Nederland B.V., Groningen.

Bles, R.J. & B.H. Steeghs, 1973. Structuurplan Groot Hoorn. Bodemgesteldheid en bodemgeschiktheid. *Stiboka-rapport* 1073, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

Gemeente Hoorn, 2012. Beleidskaart Archeologie (vastgesteld door de gemeenteraad op 12 maart 2013).

Schrickx, C.P., 2009. Bewoningssporen vanaf de 12e eeuw aan de Dorpsstraat van Zwaag (gemeente Hoorn). De opgraving op het perceel Dorpsstraat 66. *Verslagen van de Archeologische Dienst Hoorn* 5.

Schrickx, C.P., 2019. Valsmunterij op een boerenerf. Archeologisch onderzoek op de percelen Dorpsstraat 108 en 110 in Zwaag, gemeente Hoorn. *West-Friese Archeologische Rapporten 132*, Archeologie West-Friesland, Hoorn.

Westfries Archief

Zijverden, W.K. van, 2017. *After the deluge. A palaeogeographical reconstruction of Bronze Age West-Frisia (2000-800 BC)*, Proefschrift Universiteit Leiden, Sidestone press, Leiden.

Team Erfgoed - Archeologie | Nieuwe Steen 1, 1625 HV Hoorn | Postbus 603, 1620 AR Hoorn

archeologie@hoorn.nl | www.archeologiewestfriesland.nl